

ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНИ В ПЕРІОД ГЕТЬМАНСЬКОГО УРЯДУ ТА ДИРЕКТОРІЇ (КВІТЕНЬ – ГРУДЕНЬ 1918 рр.)

© Децинський Л.Є., 2004

Проаналізовано зовнішньополітичну діяльність України в період гетьманського уряду та Директорії від квітня по грудень 1918 року. Розкривається складний період для молоді української держави після підписання Брестського мирного договору і вступу на її територію австро-німецьких військ.

In this article the foreign activity of Ukraine during the Hetman's and Directoriya's is analyzed. The period after subscription of the Brest's peace pact and the austro-germane occupation is considered.

Після підписання Брестського мирного договору в ніч з 26 на 27 січня 1918 р. між Україною і державами Четвірного союзу (Німеччина, Австро-Угорщина, Болгарія, Туреччина) – діячі Центральної Ради не вважали, що політична ситуація змінилася кардинально. Брестський мирний договір мав 10 статей: 1 стаття визнавала самостійність України; 2 – визначала її кордони; 3 – встановлювала порядок евакуації союзних військ; 4 – засвідчувала дипломатичні зв'язки України з державами Четвірного союзу; 5 – свідчила про відмову сторін від воєнних контрибуцій; 6 – регулювала питання військовополонених; 7 – регулювала господарські справи (взаємне постачання сільськогосподарських і промислових “лишків”, зокрема постачання Україною 1 млн. тонн зерна, м'яса, круп до липня 1918 р.); 8 – відновлювала правові відносини між сторонами; 9 – встановлювала, що всі умови договору становлять одну цілість; 10 – стверджувала автентичність всіх текстів договору [1].

У Брестському мирному договорі була таємна стаття про поділ Галичини на польську та українську та об'єднання української Галичини в один коронний край [2].

Додатковими умовами Брестського мирного договору були збройна допомога УНР у боротьбі проти більшовицьких військ в Україні та позика їй у сумі 1 млрд. крб. [3].

Отже, Брестський мирний договір був першим мирним договором УНР, що виникла на

руїнах Російської імперії 1917 р. Він вводив Україну як незалежну державу в сім'ю вільних держав світу і тому був великим успіхом молоді української дипломатії.

Зауважимо, що підписання Брестського миру застало Центральну Раду на Волині. З наступом німецьких військ на Україну більшовики відступили. Центральна Рада 2 березня 1918 р. повернулася до Києва, а 3 березня сюди дисципліновано ввійшли німецькі частини. Їх виправка, акуратність, загальний порядок вразили киян, які дивилися на них з подвійним почуттям: з одного боку, це були ще вчорашні супротивники, чия поява засвідчувала повну поразку у війні, а з іншого – ці вояки несли мир, спокій, гарантію безпеки, тобто те, що люди почали особливо цінувати після більшовицької окупації. І Київ набув зовсім нового вигляду: спустілий та мертвий при більшовиках, він пожвавився та прибадьорився.

Можна погодитися з оцінкою П.Скоропадського приходу в Україну німецьких військ у березні 1918 р.: “Вони врятували Україну від повної руїни та анархії, і вони були потрібні Україні доти, доки вона не привчиться стояти на своїх власних ногах. Як відомо, народності, що не мають своєї держави довгий час, гублять здібність до організації себе власними силами і повертають знову собі це уміння поволі, при щасливому збігу обставин. Такий щасливий збіг обставин для України якраз і наступив тоді, коли німецька армія оборонила край від зов-

нішніх та внутрішніх руйнацьких сил за дуже дешево, порівняно, ціну: експорт кількох десятків мільйонів пудів хліба в обмін на потрібні краєві фабричні вироби” [4].

Економічний та виробничий потенціал України, відомий як українським делегатам у Бресті, так і німецько-австро-угорським, цілком дозволяв розраховувати на виконання українською стороною цих зобов'язань, які вона мала на себе взяти. Звичайно, виконати ці умови Україна могла лише тоді, коли б її соціально-економічне та громадсько-політичне життя увійшло б у нормальне річище і люди приступили б до повсякденної праці. Із зовнішнього боку саме це і мали гарантувати іноземні війська, що звільнили країну від більшовиків.

Однак це була хоч і необхідна, але недостатня передумова переходу до нормального господарського життя. Приймаючи рішення про розміщення своїх військ в Україні, керівники держав німецької коаліції не уявляли, що їм доведеться діяти на території, на якій ліквідована система адміністративного управління, і з урядом, який не має жодних засобів контролювати хід справ на місцях чи принаймні конструктивно впливати на їх перебіг. Такий жахливий стан виконавчої та судової влади, а по суті, їх повна відсутність на величезній території від Дністра до Дону з озброєним населенням, що вже відчуло смак анархії та свавілля, ніхто в Центральних країнах передбачити не міг [5].

У дипломатичних документах проголошувалося, що єдиною метою союзників є запобігання більшовицькій агресії і відновлення в Україні законної влади – Центральної Ради. Фактично встановлювався звичайний окупаційний режим. Командувач збройних сил Німеччини генерал Людендорф пізніше так визначив їхні головні цілі: “На Україні треба було придушити більшовизм і створювати там такі умови, щоб мати можливість видобувати з неї воєнні вигоди й вивозити хліб та сировину” [6].

Окуповану територію було поділено на дві частини: Австро-Угорщина зайняла південно-західну Волинь, Подільську, Херсонську і Катеринославську губернії; Німеччина – всі інші; Миколаїв, Маріуполь і Ростов-на-Дону мали змішані гарнізони. Кам'яновугільна і залізорудна промисловість підпорядковувалися спільному управлінню. Утворена на паритетних

засадах комісія розподіляла вугілля за принципом, встановленим у Берліні: в першу чергу задовольнялися потреби залізниць, потім – воєнного і торговельного флотів на Чорному морі тощо. Залізницями і водним транспортом централізовано керувало німецьке командування.

Від уряду УНР окупаційна влада чекала пояснення стосовно питання: чи змінять умови окупації його попередній курс, чи він залишиться незмінним. Розуміючи це, Центральна Рада 1 березня 1918 р. заявила, що все має бути так, як було: як віддала вона всю землю робочому народу, так на тім і стоїть, і закони, видані на користь робітників, також залишатимуться в силі.

Півмільйонна окупаційна армія своєю присутністю ліквідувала попередній стан революційної ситуації, за якою здійснювалися соціально-економічні перетворення. Спираючись на солідарність буржуазно-юнкерського офіцерського корпусу кайзерівської і цісарської армій, великі землевласники стали вимагати повернення конфіскованої власності. Зокрема, у квітні 1918 р. велика група землевласників-поляків з Волині і Поділля звернулася до австрійського уряду у Відні і безпосередньо до командування 2-ї австрійської армії з настійними вимогами примусити селян сплатити або відробити заподіяну їхньому майну шкоду. Промислово-фінансові кола категорично поставили питання про скасування або перегляд робітничого законодавства. У багатомільйонному селянстві зросла активність більш заможних верств за відновлення приватної власності на землю, тобто скасування її соціалізації. Разом із тим незадоволення бідняцьких верств селянства, становище яких в умовах окупації різко погіршилося, знаходило вияв у партизанському русі, що поширювався. Нарешті, природне в умовах громадянської війни та окупації послаблення державних інститутів, які Центральна Рада прагнула будувати демократичним шляхом, призводило до повсюдного хаосу і безладдя. Чим далі, тим більше центральний уряд не міг контролювати становище на місцях.

Серйозний конфлікт між Центральною Радою і окупаційною адміністрацією спалахнув у зв'язку з наказом головнокомандувача німецьких військ в Україні генерал-фельд-

маршала Ейхгорна про засів полів. Значна площа під зернові могла залишитися навесні 1918 р. незасіяною: земельні комітети здебільшого не допускали великих землевласників до засіву, а селяни не могли своїми силами обробити всю орну землю. Плануючи закупити велику кількість хліба, німці не бажали допустити, щоб врожай зменшився унаслідок недосяву. Ейхгорн заявив у наказі, опублікованому 6 квітня 1918 р. без узгодження з українським урядом, що селяни під загрозою “заслуженої кари” не повинні перешкоджати великим землевласникам засівати лани. Міністр земельних справ Ковалевський у відповідь на це подав у відставку, мотивуючи тим, що не може терпіти втручання німецьких начальників у свою галузь. Мала Рада відставки не прийняла.

Неприємний для Центральної Ради інцидент не набув подальшого розвитку. Однак окупаційна влада остаточно прийшла до думки здійснити державний переворот і почала шукати сили в українському суспільстві, на які можна було б спертися в цій справі.

Наслідки не примусили чекати. 13 квітня 1918 р. посол фон Мумм телеграфував до Берліна: “Учора ... мав двогодинну розмову з головою Ради Грушевським ... прем’єр-міністром Голубовичем та заступником міністра зовнішніх справ Любинським... Постійні скарги прем’єр-міністра на відомий наказ фельдмаршала, виданий з метою стимулювання обробки полів, примусили мене до різкої відповіді. Я цілком ясно висловив цим панам, що без нашої військової допомоги жодний з них не залишився б на своїй посаді, а відкликання наших військ негайно спричинилося б до їх вигнання та анархії в країні. Наше спільне враження від розмови було невтішним. Постійне співробітництво з цими людьми, які через свої соціалістичні теорії перестають розуміти реальний стан речей, неможливе”. Далі зазначалося, що поки що ні він сам (посол), ні його австрійський колега, ні генерал Гренер (начальник штабу німецьких військ в Україні) не знають гідної кандидатури “для зміни нинішнього уряду” [7].

Над Україною нависла реальна загроза перетворення її у звичайну окупаційну зону з безпосереднім і прямим правлінням німецького командування на півночі і сході та австро-угорського – на півдні. Як свідчить М.Моги-

лянський у секретній доповіді про стан справ в Україні, надісланій німецьким командуванням до Берліна в середині квітня 1918 р., йшлося про суцільне безладдя в країні та робився висновок про те, що тут бажано проголосити відкрито і легально про окупацію краю німецькими збройними силами.

Така інформація повністю підтверджена офіційними документами. У телеграмах німецького посла в Києві до його міністерства закордонних справ від 18 до 19 квітня 1918 р. констатується, що в Україні “партій, здатних керувати, нема; теперішній уряд не має сил і не користується авторитетом; в країні всюди, де нема наших багнетів, панує хаос” [8]. За цих умов генерал Гренер, “військового духу якого суперечить той факт, що він, маючи силу, змушений бездіяльно спостерігати опір та експерименти цього слабкого, утопічно прокомуністичного уряду, який руйнує країну”, наполегливо радив відправити останній у відставку та ввести безпосереднє військове правління. Однак після наради з австрійським послом та вищим німецьким командуванням у Києві фон Мумм 24 квітня телеграфував про їхні спільні висновки: “Співробітництво з теперішнім урядом, беручи до уваги його тенденції, неможливе. Утворення генерал-губернаторства поки визнати недоцільним” [9]. На цей час вищі представники Німеччини й Австро-Угорщини вже були поінформовані щодо справи, яку готував протягом місяця П.Скоропадський, та схвально до неї ставилися.

Тому можна цілком погодитися із твердженням П.Скоропадського, що, коли б не його виступ 29 квітня, “німці кілька тижнів пізніше завели б на Україні звичайне генерал-губернаторство... Тим самим не було б Української держави, яка реально появилася на світовій арені хоч у цьому короткому періоді Гетьманства” [10].

Тут доречно нагадати, що ще раніше підписання Брестського мирного договору та подальша окупація українських територій німецькими та австро-угорськими військами позбавила англо-французьку Конвенцію сили. Усе це спонукало союзників звинуватити Україну у вчиненні ворожого акту та скасувати вже дароване визнання.

Адже весь сенс Брестського договору і економічної угоди від 23 березня 1918 р. по-

лягав у зобов'язаннях Центральної Ради поставити Німеччині та Австро-Угорщині мільйон тонн продовольства, а становище Центральної Ради підтверджувало безперспективність таких сподівань. Отже, Центральна Рада опинилася в повній ізоляції, не підтримувала її значна кількість населення, розагітована більшовицькими агентами. Ось чому 28 квітня 1918 року, коли Центральна Рада розробляла конституцію і обрала першого президента Української держави – М.Грушевського, вона була розпущена німецьким окупаційним командуванням. Через день Центральна Рада припинила своє існування, і ніхто не зробив жодного кроку на її захист [11].

Що ж принесла своєму народу Центральна Рада за більш ніж тринадцять місяців свого існування?

По-перше, Центральна Рада домоглася міжнародного визнання права українського народу на свою державу, розвиток своєї культури, мови. По-друге, незалежність Української держави дипломатично визнали ряд європейських держав. По-третє, своєю діяльністю вона доказала, що творцем Української держави є її нація. По-четверте, з політичної точки зору Центральна Рада вистояла і не поступилася ні Тимчасовому уряду, ні більшовикам України, змусивши їх звертатися за допомогою до більшовицької Росії. Разом з тим Центральна Рада, проводячи в життя демократичне парламентське правління і відстоюючи українську державність, завдала удару промосковській шовіністичній політиці “єдиної неподільної Росії” і примушувала як Тимчасовий уряд, так і пізніше більшовиків відступити (хоч би теоретично) від цього великоросійського постулату.

Безпосередньою причиною падіння Центральної Ради, очевидно, стала її неспроможність задовольнити німецькі вимоги. Але серед головних причин поразки була відсутність двох основних підвалин державності: дієздатної армії та відрегульованого адміністративного апарату.

Ідеологічна зашореність соціалістичними догмами не дала можливості провідникам Центральної Ради створити власні збройні сили. Їх ставлення до організації національної армії було не просто байдужим, а ворожим. Лідер соціал-демократів, заступник голови

Центральної Ради В. Винниченко навесні 1917 року доводив: “Не своєї армії нам треба, а знищення всяких постійних армій. Не українську регулярну армію нам треба організувати! Українського мілітаризму не було і не повинно бути!” [12]. І це він говорив у той час, коли в Україні розгорнувся масовий військовий рух, що привів до українізації колишньої імперської армії. Лише за неповними даними у військах, дислокованих в Україні восени 1917 року, загальна чисельність українізованих частин становила понад 950 тисяч осіб. Однак, через безвідповідальність тогочасного державного керівництва вони навіть не були внесені в реєстр.

29 квітня 1918 р. в Києві зібрався Хліборобський конгрес. Разом на з'їзді було близько 8 тис. учасників від 8-ми українських губерній, переважно селян. Промовці висловлювали незадоволення політикою Центральної Ради, соціалістичними експериментами і вимагали відновлення приватної власності на землю та утворення міцної влади у формі історичного гетьманату. Присутні одногolosно обрали гетьманом Павла Скоропадського – потомка древнього роду козацької старшини. З приходом до влади П. Скоропадського починається нова фаза революції в Україні.

Уряд П. Скоропадського, що став на чолі Української держави 29 квітня 1918 р., головним завданням зовнішньої політики ставив подальше налагодження відносин із державами світу. Він встановив дипломатичні відносини, крім Німеччини та Австрії, із Швейцарією, Болгарією, Польщею, Фінляндією, Туреччиною і навіть з більшовицькою Росією. Завдяки дипломатичним зусиллям до Української держави було приєднано: Гомельський повіт Могилевської губернії, Путивльський і Рильський повіти Курської губернії – до Чернігівщини (Суданський, Гайворонський, Білгородський, Корочанський), а також Валуйський повіт Воронежської губернії до Харківської губернії. Річицький, Пінський і Мозирський повіти Мінської губернії було з'єднано в окремий округ (староство) в складі Української держави. Вперше за сотню років в українську державно-політичну систему інтегрували Холмщину, Підляшшя, 12 повітів Берестейщини.

Конструктивно розв'язався територіальний спір із Донецьким урядом – до України

відійшов Маріуполь з околицями. Завдяки активній зовнішній політиці Гетьманату громадсько-політичні кола Криму виявили бажання увійти на правах автономії до складу Української держави. І хоча входження півострова було юридично оформлене, проте остаточно гетьманська влада там не закріпилася через загострення військово-політичної ситуації. Зав'язався багатообіцяючий українсько-румунський діалог щодо вирішення проблем українських земель Бессарабії (Акерманщини і Хотинщини), окупованих Румунією. Розроблялись і проекти федеративного входження етнічно української Кубані до складу Української держави [13].

Окремо варто сказати про відносини України із більшовицьким Раднаркомом. Відомо, що Брестський мирний договір зобов'язував більшовицьку Росію наполягати на якнайшвидшому підписанні договору, що створило б можливість стабілізувати відносини у Східній Європі, а також вирішило б питання повернення біженців із Росії в Україну і навпаки.

22 травня 1918 р. для ведення переговорів прибула делегація з Москви в кількості близько 40 осіб. Очолював її Раковський і його заступник Мануїльський. Головою української делегації на переговорах був професор С. Шелухін, заступником – І. Кістяківський, а з 10 серпня – П. Стебницький, переговори велися російською та українською мовами за допомогою перекладачів. Обговорювалися питання воєнних дій, фінансів, транспорту, поштового зв'язку, обміну полоненими, економічних та культурних відносин. Надзвичайно гостро стояло питання кордонів. Воно загострилося ще й тому, що українське населення, яке проживало компактно у прикордонних з Україною російських губерніях, ставило питання приєднання цих територій до України.

12 червня було підписано попередній мирний договір. Встановлювалися умови повернення біженців і місця переходу ними кордонів. Було відкрито українські представництва в Москві та Петрограді, 30 консульських представництв у різних місцях Росії, які зайнялися питаннями біженців в Україну.

Більшовицька делегація всіляко затягувала переговори. Цей час використовувався для комуністичної пропаганди. В Україну при-

бувала під дипломатичним прикриттям значна кількість більшовицьких агітаторів. Анти-українську пропаганду проводив голова делегації Раковський. Крім того, делегація Росії відмовилася визнати право України на території, на яких проживало автохтонне українське населення. Переговори зайшли у безвихідь.

Ведучи офіційні переговори, більшовицька делегація потай налагодила зв'язки з Українським національно-державним союзом, який, готуючи повстання проти гетьманського уряду, звернувся за допомогою до більшовиків. На квартирі заступника фінансів В.Мазуренка обговорювали питання повстання в Україні, з одного боку, Х. Раковський та Д. Мануїльський, а з іншого – В. Винниченко та М. Шаповал [14].

8 листопада 1918 р. українсько-російські переговори було припинено. Російські війська сконцентрувалися на кордонах з Україною, щоб у період повстання, яке готувалося, здійснити вторгнення на українські землі.

Виконуючи вказівки німецького окупаційного командування, уряд П.Скоропадського у своїй зовнішній політиці змушений був проводити пронімецьку орієнтацію. Однією з умов німецької адміністрації, на яких німці погодилися на переворот, було визнання умов Брестського миру, підписаного з Україною. Водночас постійно наголошувалося на спільних інтересах Німеччини та Української держави. Панувала думка, що Німеччина, не маючи спільних кордонів з Україною та при відсутності спільних територій, сприятиме зміцненню України, яка зменшуватиме російську небезпеку і робитиме противагу Польщі. Крім того, були надії на економічне співробітництво, що мало би поєднати природні багатства України з промисловістю Німеччини.

Поводження німецької окупаційної влади не сприяло налагодженню добрих відносин між обома країнами. Населення України не схвалювало пронімецьку політику гетьмана. Тому безпосередні відносини налагоджувалися лише в Берліні [15].

Першим головою української дипломатичної місії у Німеччині був Севрюк, один із членів делегації України на переговорах у Бресті. Проте гетьман замінив його бароном Штайнгелем, з усім дипломатичним корпусом у німецькій столиці.

У Києві, у свою чергу, діяло німецьке посольство. В Харкові, Одесі, Катеринославі й Миколаєві були відкриті німецькі консульства. 24 липня Німеччина ратифікувала німецький мирний договір. Пронімецьку орієнтацію уряду Української держави виявила поїздка в Німеччину голови Ради Міністрів України Ф. Лизогуба, а пізніше (з 4 до 17 вересня 1918 р.) – і самого гетьмана П. Скоропадського. Німецький уряд організував гетьману пишний прийом. Його прийняв імператор Вільгельм II. У поїзді по Німеччині П. Скоропадський побував на заводах Круппа, у Кілі, здійснив подорож на підводному човні, об'їхав німецький флот на міноносці. Німеччина демонструвала перед гетьманом свою могутність. Однак, будучи зацікавленою у своєму союзнику на Сході, погодилася сприяти позитивному вирішенню для України питання Холмщини та Криму [15].

Складнішими були відносини з Австро-Угорщиною. Політика України з будівництва держави на етнічних українських територіях не збігалася з політикою Австро-Угорщини. Брестський мирний договір, що його підписала Австро-Угорщина, в першу чергу з метою одержання з України хліба, перекреслив мрію поширити східний кордон до Дніпра й утворити на українських землях підпорядковану Габсбурзькій монархії слов'янську державу. Навпаки, Австро-Угорщина повинна була передати Україні окуповану австро-угорськими військами частину Холмщини, а також, як це передбачалося таємним протоколом до Брестського договору, поділити Галичину і східну її частину приєднати до Буковини.

Австро-Угорщина будь-якими способами відтягувала ратифікацію Брестського мирного договору. Спочатку під впливом Польщі вона анулювала таємний протокол договору, що передбачав утворення із Східної Галичини і Буковини до 31 липня окремого коронного краю. Міністр закордонних справ Австро-Угорщини Буріян доводив, що вони “уклали цей договір з урядом, який, як виявилось дуже скоро, не мав жодної реальної сили і який ми змусили нашим військом супроводити назад додому” [16]. Австро-Угорщина намагалася вплинути і на інших членів Четвірного союзу з метою відтягнути ратифікацію Брестського мирного договору з Україною. Так, 18 червня 1918 р. Буріян дав інструкції своєму пред-

ставникові в Берліні поінформувати і переконати німецьких дипломатів, що коли Україна не виконає до визначеного у договорі терміну своїх матеріальних зобов'язань (поставити до 1 липня 1 млн. т. зерна), то мирний договір треба буде вважати недійсним. Подібні інструкції Буріян наступного дня надіслав австрійським послам у Болгарії й Туреччині.

Однак Австро-Угорщині не вдалося створити “єдиний фронт” держав Четвірного союзу проти України. Першою прорвала цей фронт Болгарія, яка 15 липня 1918 р. ратифікувала договір. Його підписали у Відні Джебборов і Липинський. Болгарський цар Фердинанд призначив послом в Україні професора Софійського університету, колишнього міністра освіти Шишманова, який 1 серпня вручив гетьману вірчу грамоту. Послом України в Болгарії був Шульгин.

22 серпня Брестський мирний договір ратифікувала Туреччина. У Відні відбувся обмін ратифікаційними грамотами, які підписали від України Токаржевський-Карашевич, від Туреччини – посол Гусейн Гільмі-паша. Відкрилися посольства в Києві та Стамбулі.

Єдиною з держав Четвірного союзу, яка і далі затягувала ратифікацію Брестського договору, була Австро-Угорщина. Договір з нею залишився не ратифікований.

Гетьманський уряд налагоджував відносини з урядами інших держав. Велися переговори з Швейцарією, Іспанією, Данією, Швецією, Норвегією, Голландією, Італією, Персією. Добрі відносини встановилися з державами, що утворилися на території колишньої царської Росії, – Фінляндією, уряд якої очолював давній приятель гетьмана П. Скоропадського генерал Маннергейм, Грузією, Литвою, Естонією. Якщо Центральна Рада мала офіційні дипломатичні відносини лише з Німеччиною, Австро-Угорщиною і Туреччиною, то Українська Гетьманська держава обмінялася посольствами з 12 країнами. Взагалі її визнали “де факто” або “де юре” 30 держав світу [17].

Гетьманський уряд робив спроби встановити відносини з державами Антанти. З цією метою у Берн (Швейцарія) виїхав Є. Лукашевич. Подібне завдання одержав від П. Скоропадського посол у скандинавських країнах І. Коростовець, якого замінив К. Лоський. Проте країни Антанти не пішли на

встановлення відносин з Україною з кількох причин. По-перше, рішуче запротестувала Німеччина й Австро-Угорщина. По-друге, держави Антанти бачили чітко виражену пронимецьку політику гетьманського уряду. По-третє, уряд Франції стояв на позиції “единой и неделимой России”. Англія і США, не маючи чіткого уявлення про українську проблематику, підтримали політичну концепцію Клемансо [18].

Проте варто зауважити, що після відкликання своїх дипломатів з України британці продовжували уважно стежити за подіями у цьому регіоні. Британська місія у Берліні регулярно надсилала до Лондона рапорти про розвиток українсько-німецьких відносин. Так, вона повідомила управління розвідки про зустріч представників двох країн у Берліні. Темою цієї зустрічі було утримання П. Скоропадського на посаді гетьмана та одержання для цього фінансової допомоги від німецького уряду. Британські дипломати в Берліні просили своїх колег у Форин Офісі надсилати їм інформацію про позицію кабінету щодо гетьмана Скоропадського для вжиття конкретних заходів. Зміст відповіді відділу військової розвідки був такий: “Треба дати зрозуміти в Берліні, що ми не бажаємо мати ніяких стосунків із Скоропадським. Можливість, що він коли-небудь стане для нас у пригоді, практично виключена. Він з самого початку став знаряддям німців і тепер перебуває в одній компанії з Біскупським, Бермонтом та всіма цими російськими шукачами пригод, які завжди шкодять будь-якій справі, за яку вони беруться” [19]. Далі підкреслювалось, що поширення інформації про вороже ставлення британського уряду до гетьмана допоможе послабити інтриги, що ведуть на його користь у Німеччині.

Крім того, британці почали замислюватись над можливістю селянського повстання в Україні. Адже збирання зерна, що розпочав гетьман, викликало невдоволення не тільки серед селян, а й між землевласниками, які мусили сплачувати німецькій владі від 10 до 20 відсотків вартості їхньої землі. Агітація проти гетьманського режиму та німецьких військ спочатку привела до пасивного опору, а згодом до відкритих бунтів у різних регіонах України.

У листопаді 1918 р. англійський журнал “Нью стейтемен” пророкував селянську революцію “найжорстокішого характеру” як в

російській, так і в австрійських частинах України. Однак така революція не встигла вибухнути через крах Центральних держав. Після підписання перемир'я 11 листопада 1918 р. союзники наказали німецьким військам тимчасово продовжувати окупацію українських територій для створення бастиону проти більшовиків. Однак німецькі солдати, дисципліна яких була послаблена більшовицькою пропагандою та чутками про революцію вдома, почали поступово залишати Україну. Це значно похитнуло позиції гетьмана, який вирішив вжити заходи для покращання своєї ситуації й залишитися при владі.

За цих умов дипломатія України різко активізувала свою діяльність. Д. Дорошенко попрямував до Берліна, але коли він прибув туди, то там вже перемогла революція і вести переговори не було з ким. Тоді він послав до Америки барона Розена, а сам поїхав до Швейцарії на переговори з італійським прем'єром В. Орландо. В ці ж дні український посол у Болгарії О. Шульгин отримав наказ від гетьмана вступити у переговори з американцями, але отримав від них відповідь, що США не визнають самостійної України, а прагнуть бачити її у федерації з Росією. Таку ж відповідь у Яссах отримав український посланець І. Коростовець від представників Франції і Англії. Останній передав від імені гетьмана, що у випадку, коли на шляху до визнання України як самостійної держави країнами Антанти стоїть його особа, то він може відійти від влади. Гетьманський посол доводив, що після того, як німецька армія залишить Україну, її відразу ж почнуть окупувати більшовики, але почув у відповідь, що проти останніх будуть використані сили добровольчої армії. Зрозуміло, що представники Антанти не усвідомлювали реальних масштабів більшовицької загрози для України і, перебуваючи під впливом представників російських великодержавних шовіністичних кіл, повністю орієнтуватися на відновлення Росії у її колишніх межах, а України не визнавали і визнавати не планували.

У цей час Троцький офіційно заявив: “Питання про Південний фронт стало тепер для нас дуже різким. Німецький мілітаризм, безумовно, впаде; він буде змушений покинути Україну, а англо-французький мілітаризм поспішить його заступити. Нам треба зайняти

Дон, Північний Кавказ і Каспій та підтримати робітників і селян України. Необхідна мобілізація всіх сил батьківщини, бо вони потрібні в першу чергу Південному фронту” [20]. Проти України було сформовано окрему VIII армію зі штабом у Воронежі під командуванням генерала Чернявіна, яка налічувала близько 75 тис. багнетів, 1400 кінноти, 170 гармат, 427 кулеметів, 6 бронепоездів. Уся ця маса людей і озброєння чекала виходу німців з України, щоб почати новий напад і знищити її самостійність [21].

В один і той самий день, 13 листопада, коли на таємному зібранні було обрано Директорію й остаточно вирішено негайно підіймати проти гетьмана січових стрільців, а в Москві більшовицькі керівники офіційно заявили про розрив Брестського договору, у Києві відбулося засідання Ради солдатських депутатів німецьких військ, розташованих у місті. На ньому було прийнято рішення про невтручання “у внутрішні справи українського населення” [22]. За умов, коли німецьке командування фактично не могло проводити в дію накази, які розходилися б із рішенням солдатських рад, це означало, що гетьманська українська держава залишається без будь-якої зовнішньої підтримки перед загрозою більшовицької інтервенції.

Маючи надійну інформацію про підготовку військових виступів проти гетьманської влади як більшовицьких структур, так і радикального крила колишніх лідерів Центральної Ради на чолі з В. Винниченком та С. Петлюрою, гетьман П. Скоропадський не мав іншого виходу, як піти на відкритий союз з російськими військовими правими та правочентристськими колами в самій Україні та за її межами. Надія на співпрацю із націонал-соціалістичними українськими силами була вже похована дворушницькою політикою лідерів Національного союзу. І навіть у випадку, якби українські та соціалістичні, національно-союзницькі структури справді об’єдналися б заради збереження Української держави перед загрозою з боку більшовицької Росії та за умов паралічу військ розгромленої Німеччини, будь-який уряд у Києві, хоч трохи орієнтований у реаліях військово-політичної ситуації, що склалася, був би змушений шукати підтримки Антанти та йти на зближення з Добровольчою армією, а відтак і виконувати їх певні політичні вимоги. В

іншому випадку Україну чекало саме те, що й сталося на початку 1919 р.: більшовицьке завоювання, червоний терор і тотальне пограбування [23].

Проголосивши можливість федерації з небільшовицькою Росією в майбутньому, П. Скоропадський сподівався перехитрити як союзників, так і проросійські сили в Україні й таким чином зміцнити незалежність України ще до того, як Росія позбудеться більшовиків.

Заява гетьмана про майбутні зв’язки з Росією була підкріплена контактами його адміністрації з генералом Денікіним та деякими іншими групами. Так, у ноті до представників Дону, Кубані, Тереку, Грузії та Добровольчої армії український уряд твердив, що на початку боротьби за возз’єднання Росії та її визволення від більшовиків було б доцільно скликати в Києві конференцію для обговорення питань стосовно майбутнього Росії.

Така конференція відкрилася 16 листопада 1918 р., але не в Києві, а в Ясах. Її учасники звернулися до представників Антанти з проханням про військову допомогу для боротьби з більшовицьким урядом. Незважаючи на запевнення П.Скоропадського у вірності спільній меті реставрування цілісної Росії, всі делегати були стурбовані тією небезпекою, якою був гетьманський режим. Крім того, інший український орган, що нещодавно з’явився на політичному горизонті під назвою Директорія, також викликав сильне занепокоєння. Російські делегати були впевнені, що затримка з виведенням німецьких військ з української території була пов’язана із намаганнями гетьмана завершити комплектування власної національної армії, здатної побороти росіян. Вони попередили союзників, що тільки негайний прихід сил Антанти може запобігти зростанню антисоціальних елементів, які занурять країну у вир хаосу та анархії.

Однак і сам гетьманський уряд бажав швидшого приходу союзників. Ситуація в Україні і особливо в Києві була дуже складною. Німецькі війська, відходячи, відкривали територію більшовикам, які просувалися далі вглиб України. Місцеві більшовики, підбадьорені цим успіхом, почали організовувати повстання та перешкоджати постачанню Києва продовольством. Водночас війська Петлюри, ворожі до гетьманського режиму, наближалася до

столиці. “Порятунок країни повністю залежить від країн Антанти”, – писав прем’єр-міністр України Гербель у телеграмі до генерала Рауха. Він стверджував, що “негайний наступ союзних військ на Київ має найважливіше значення”.

Отже, інтереси Антанти та антибільшовицьких сил у колишній Російській імперії збігалися, й інтервенція союзних військ в Україну була тільки питанням часу. На зустрічі союзних військ посланників у Ясах французький віце-консул у Києві Енно був призначений повноважним представником сил Антанти на півдні Росії. Відразу після свого приїзду до Одеси в грудні 1918 р. він надіслав до міністерства закордонних справ України ряд телеграм, які свідчили про те, що союзники збиралися визнати гетьманський уряд та нейтралізувати всі спроби зашкодити його роботі. Перш за все це стосувалося петлюрівської Директорії, яка проголосила себе новим урядом Української Народної Республіки. Енно заявив, що всі політичні питання, а також проблема самовизначення України будуть розглядатися після прибуття до Києва союзних збройних сил та політичних представників. 18 грудня 1918 р. двадцятитисячна французька армія увійшла до Одеси.

Зрозумівши трагізм ситуації, 14 грудня 1918 р. гетьман зрікся влади, передав її своєму урядові, а той передав повноваження Директорії. Гетьманські частини, підтримані німцями, ще тиждень чинили опір республіканським військам на Чернігівщині та Волині. 19 грудня 1918 р. Директорія урочисто вступила до Києва, де була відновлена Українська Народна Республіка.

Майже весь 1919 р. П. Скоропадський уникав політичної діяльності, працюючи над своїми спогадами у швейцарському місті Лозанна. Невдовзі він переїхав до Німеччини, де став провідною фігурою громадсько-державницького руху. Створений 1937 р. П. Скоропадським “Союз гетьманців-державників” відкрив свої відділення не тільки у Німеччині, а й у США та Канаді. У 30-ті рр. він тісно приятелював із колишнім президентом Західно-Української Народної Республіки Є. Петрушевичем, а коли той важко захворів – утримував його сім’ю. Під час Другої світової війни П. Скоропадський намагався зав’язати діалог українських політиків із гітлерівцями щодо

створення монархічної України. Помер він від випадкового поранення під час бомбардування у квітні 1945 р. у Баварії.

Доба Директорії характеризується значним погіршенням міжнародного становища України, яка звідусіль була оточена ворогами. На заході стояли польські війська, які переважали українські кількісно і якісно. Після повалення Гетьманату негайно посилювався рух більшовицьких військ на Україну. На південно-східному кордоні зростали російські антибільшовицькі сили під командуванням Денікіна. У грудні 1918 р. Антанта, насамперед Франція, висадила в Одесі та інших чорноморських портах 60-тисячну армію. Цей несподіваний крок пояснювався рішенням держав-переможниць заблокувати поширення більшовизму і надати безпосередню військову допомогу армії Денікіна, що готувалася до відновлення “єдиної та неділимій Росії” [25].

Цілком зрозуміло, що в перші дні свого перебування в Києві Директорія була орієнтована передусім проти добровольчих офіцерських дружин, що становили більш-менш вагомую силу у великих містах в останній місяць Гетьманату. Радикально-соціалістичний провід Другої УНР майже до останніх днів 1918 р. не вважав більшовиків, з якими В. Винниченко уклав усну угоду про спільні дії проти влади П. Скоропадського, головним ворогом української державності. Значно більше турбот викликав факт появи в Одесі, а потім і в інших містах Чорноморського узбережжя військових сил Антанти, перш за все французьких. Однак С. Петлюра та вище керівництво УНР розуміло, що небезпека з боку більшовиків значно реальніша і жахливіша, ніж з боку французів і добровольчих загонів.

Отже, у Директорії під час облоги Києва і після оволодіння ним не було чітко визначених зовнішньополітичних орієнтирів і пріоритетів, а два її провідні діячі – С. Петлюра та В. Винниченко – мали щодо цього діаметрально протилежні думки. Зрозуміло, що нічого доброго з цього вийти не могло. В. Винниченко із своїми ліворадикальними товаришами схилився до союзу з більшовицькою Москвою, тоді як поміркована частина уряду та армії наполягали на угоді з Антантою. Не було єдності щодо українського питання і серед більшовиків. Одна фракція на чолі з Мануїльським і

Затонським вважала, що більшовики України занадто слабкі (у липні 1918 р. їх налічувалося лише 4364 члени), щоб робити спроби захопити владу в Україні передчасно, тому виступала за проведення мирних переговорів з Директорією, щоб виграти час для зміцнення своєї організації. Інша група на чолі з Г. П'ятаковим і В. Антоновим-Овсієнко звернулася до Леніна з проханням підтримати негайний наступ, щоб не дати Директорії стати на ноги. Перемогла остання точка зору. Було сформовано новий український більшовицький уряд, який очолив спочатку П'ятаков, а згодом Раковський. У грудні більшовики були готові до нового наступу на Україну.

Так була розв'язана суперечка щодо орієнтації у зовнішній політиці українського більшовицького уряду. Переговори представників більшовицької Росії з Директорією перервав наступ Червоної армії, яка 3 січня 1919 р. зайняла Харків, куди переїхав український більшовицький уряд.

В умовах подальшого наступу більшовицьких військ на Україну майже непоміченим пройшло свято Соборності України, коли 22 січня 1919 р. на Софійській площі було проголошено Акт Злуки УНР і ЗУНР. 2 лютого Директорія залишила Київ і переїхала до Вінниці [26].

Виходячи з нової ситуації, український уряд звернувся до Франції, війська якої, що вважалися тоді непереможними, розташувалися в Одесі. Український уряд провів зміни: подав у відставку В. Винниченко, соціалістичний кабінет В. Чехівського замінили помірковані на чолі з С. Остапенком, найвпливовішою людиною в уряді став С. Петлюра. Однак незабаром виявилось, що під впливом своїх союзників як у Росії, так і на Заході французи, які ненавиділи українських "сепаратистів" не менше, ніж більшовики, не мали намірів допомагати Директорії. Незабаром втратила сенс орієнтація

на Антанту, коли на початку квітня 1919 р. її війська почали евакуацію із Півдня України.

1. *Берестейській мир: Спомини та матеріали.* – Львів; Київ; 1918. – С. 318, 319.
2. *Дорошенко Д. Історія України. 1917–1923.* – Т.1. – С. 320–327.
3. *Там само.*
4. *Скоропадський П. Спомини.* – К., 1992. – С. 99.
5. *Крах германской оккупации на Украине (по документам оккупантов).* – М., 1936. – С.42, 43.
6. *Революція на Україні: По мемуарам белых.* – С. 122.
7. *Крах германской оккупации на Украине...* – С. 49.
8. *Там само.*
9. *Курс лекцій з історії України та її державності // За ред. Л.Є. Дециньського.* – Львів, – С. 214.
10. *Скоропадський П. Спомини.* К., С. 112.
11. *Там само.*
12. *Робітничая газета, 12 квітня 1917 р.*
13. *Курс лекцій з історії України та її державності // За ред. Л.Є. Дециньського.* – С. 219.
14. *Винниченко В. Відродження нації.* – С. 158, 159.
15. *Історія міжнародних відносин (1917–1922 рр.).* – С. 9.
16. *Ковалів П. Дипломатична діяльність за часи Української держави // Український історичний календар-альманах "Червоної Калини" на 1939 р.* – Львів, 1939. – С. 133, 134.
17. *Курс лекцій з історії України та її державності // За ред. Л.Є. Дециньського.* – С. 210.
18. *Історія міжнародних відносин України (1917–1992).* – К., – С. 11.
19. *Покровська І., Хорошилова Ю. Місія, приречена на невдачу.* К., – С. 74.
20. *Нагаєвський І. Історія Української держави двадцятого століття.* – К., 1993. – С. 159, 160.
21. *Там само.* – С. 161, 162.
22. *Освободительная война украинского народа против немецких оккупантов. Документы и материалы.* – К., 1937. – С. 521, 522.
23. *Російський Державний воєнно-історичний архів (РДВІА), ф.2081, сп.1, спр.3, арк.65.*
24. *Дециньський Л.Є. В єдності сила нації // Аудиторія, 21–27 січня 2000 р.* – С. 7.
25. *Микитей Г.І. Падолиста 1918 р. у Києві. // Український прапор.* – 1920. – 1 листопада.
26. *Там само.*